

Orłami zwykliśmy nazywać wszystkie duże gatunki ptaków szponiastych, chociaż nie stanowią one jednolitej grupy systematycznej. Dla większości z nas są one uosobieniem szlachetnego piękna i siły skrzydlatych drapieżników, chociaż tak naprawdę trafiają się wśród nich również prawdziwi rozbójnicy, zwykli ciułacze i pospolite ścierywojady. Podziw, który budziły u ludzi nie ustrzegł ich jednak przed prześladowaniami i tylko dzięki wysiłkom podejmowanym w ostatnich latach zostały ocalone od całkowitej zagłady.

Prawdziwe orły stanowią podrodzinę w rodzinie jastrzębiowatych, do której należą wszystkie dzienne ptaki drapieżne. W Polsce występują cztery gatunki orłów: orzeł przedni, orzełek włochaty, orlik krzykliwy i orlik grubodzioby. Bielik, nazywany niegdyś orłem bielikiem, należy do podrodziny orłanów (bielików). Do odrębnej podrodziny należy gadożer, a dla rybołowa utworzono nawet odrębną rodzinę. Pomimo że nie są prawdziwymi orłami, jednak ze względu na swe rozmiary również one zasługują na to miano. Wszystkie wymienione gatunki można zobaczyć w Puszczy Białowieskiej, chociaż nie każdy z nich jest tu stałym gościem. Na całym obszarze regularnie gnieźdzą się orlik krzykliwy i gadożer, natomiast

Bielik jest największym współcześnie gniazdującym gatunkiem ptaka szponiastego w Polsce. Rozpiętość skrzydeł bielika jest znacznie większa niż rozpiętość ramion rosłego mężczyzny.

Mizera T. 2006. Bielik. Ptaki Polski 1: 12 – 15

ORŁÓW CIEŃ

CZĘŚĆ I

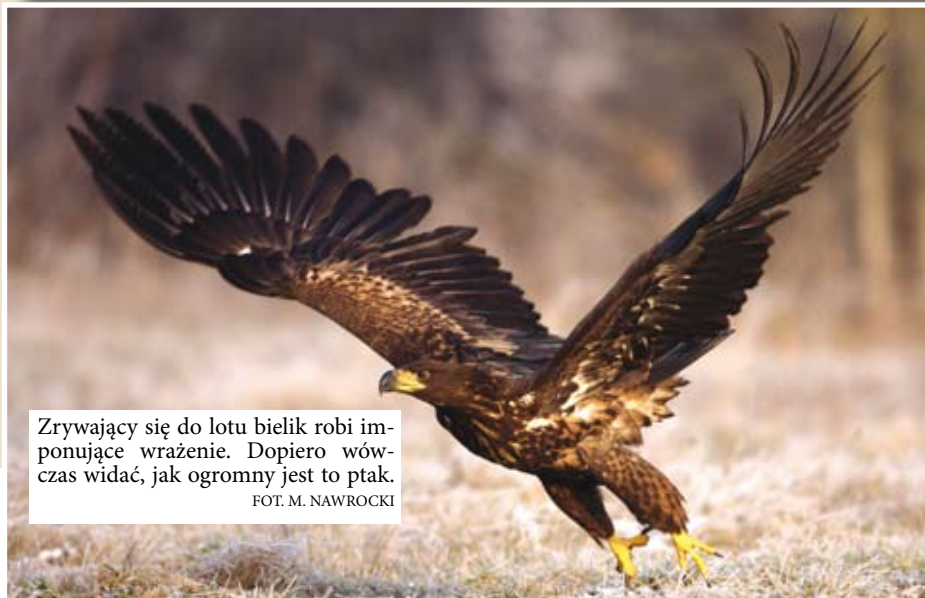
utwór z repertuaru Varius Manx
słowa: Kasia Stankiewicz
muzyka: Robert Janson

*Widziałam orla cień
Do góry wzbil się niczym wiatr
Niebo to jego świat
Z obłokiem tańczył w świetle dnia
Słyszał ludzki szept
Krzyczał, że wolność domem jest
Nie ma końca drogi tej
I że nie wie co to gniew
Przemierzał życia sens
Skrzydłami witał każdy dzień
Zataczał łądy, morza lez
Bez pamiętnie gasił gniew
Choć pamięć krótka jest
Zostawiła słów tych treść
Nie umknie jej już żaden gest
Żadna myśl i żaden sens*

Kobieta w tańcu, koń w galopie i statek pod pełnymi żaglami. To trzy synonimy piękna według Honoriusza Balzaka. Zaprzętnięty poznawaniem uroków życia, nie zdołał poznać tego czwartego – widoku szybującego orła. Do niedawna możliwość spotkania orła w naszym kraju była czymś niezwykle, dostępnym jedynie nielicznym. Dawniej oglądano te ptaki tylko w muzeach lub ogrodach zoologicznych, gdzie można było zapoznać się tylko z częstką ich piękna. Prawdziwy ich majestat objawia się jednak w locie. Mizera T. 2006. Bielik. Ptaki Polski 1: 12 – 15

bielik i orzeł przedni jedynie w części białoruskiej. Puszcza Białowieska stanowi zachodnią granicę zasięgu orzełka włochatego, stąd też gatunek ten lęgnie się tutaj tylko sporadycznie. Co do występowania orlika grubodziobego specjaliści nie są zgodni, chociaż rosnąca w ostatnich latach ilość obserwacji tego gatunku znad Zbiornika Siemianówka zdaje się wskazywać na możliwość gniazdowania. Na tym samym terenie możemy również regularnie obserwować rybołowy, chociaż ptaki te nie lęgną się w obrębie Puszczy Białowieskiej.

Poza dużymi rozmiarami ciała (u największego z nich bielika rozpiętość skrzydeł sięga prawie 2,5 metra), zarówno orły prawdziwe, jak też bielik, gadożer i rybołów mają wiele cech wspólnych. Przede wszystkim upierzenie obu płci jest jednakowe, chociaż w świecie ptaków zazwyczaj to samce są piękniejsze. Tak w ogóle orły nie są zbyt atrakcyjnie ubarwione, gdyż w ich szacie przeważają brąz, czerń i biel. Kolejną wyjątkową cechą jest to, że samice są większe od samców, inaczej niż u innych ptaków.

Zrywający się do lotu bielik robi imponujące wrażenie. Dopiero wówczas widać, jak ogromny jest to ptak.

FOT. M. NAWROCKI

FOT. C. KORKOSZ

Jasne ubarwienie głowy i potężny, żółty dziób zdecydowanie odróżniają dorosłego bielika od osobnika młodocianego. Najbardziej charakterystyczną cechą ptaków dorosłych jest jednak jednolicie biały ogon.

FOT. M. NAWROCKI

Niektórzy ornitolodzy stoją na stanowisku, że bielik nie jest orłem, przytaczając przy tym argument, że nazwa ta przynależy tylko większym przedstawicielom rodzaju *Aquila* (np. orzeł przedni, orzeł cesarski, orzeł stepowy), których wspólną cechą są opierzone skoki (nogi). Na świecie żyje 59 gatunków ptaków noszących zaszczytną nazwę „orzeł”. Jest to grupa bardzo zróżnicowana, a to sprawia, że trudno o precyzyjną definicję „orła”. Można przyjąć, że orły – to duże lub bardzo duże dziennie ptaki drapieżne, które nie są kaniami, myszołowami, sępami, sokołami lub jastrzębiami.

Mizera T. 2006. *Bielik. Ptaki Polski 1: 12 – 15*

Nazwa rodzajowa bielika – *Haliaeetus* jest pochodzenia greckiego i powstała z połączenia słów: *hals* – morze oraz *aetos* – orzeł. Taki źródłosłów sprawił, że w większości języków europejskich ptak ten nazywany jest właśnie orłem morskim np. *Seeadler* (niem.), *whitetailed sea eagle* (ang.), *aquila di mare* (wł.), a nawet nasi południowi sąsiedzi pozbawieni widoku morza, używają nazwy orle morski. Bielik (*Haliaeetus albicilla* L.) jest największym współcześnie gniazdującym gatunkiem ptaka szponiastego w Polsce.

Mizera T. 2006. *Bielik. Ptaki Polski 1: 12 – 15*

Dla niewprawnego obserwatora siedzący orzełek wło-chaty nie różni się zbytnio od pospolitego myszołowa. Wątpliwości rozwiewa jednak widok potężnego dzioba i „orlej” głowy.

FOT. A. FELGER

U siedzącego orla przedniego wyraźnie widać mocno opierzony skok, ukrywający silne nogi, którymi drapieżnik ten chwytta swoje ofiary.

FOT. R. LASKOWSKI

Orły zazwyczaj składają jedno lub dwa jaja (rybołowy nawet trzy), które wysiadują przez 40 – 50 dni. Również okres wychowywania młodych jest odpowiednio długi i trwa od dwóch do trzech miesięcy. Orzeł przedni, orliki i orzełek mają opierzone cały skok, tzn. część stopy od nasady palców do pięty. U bielika jest on opierzony tylko do połowy, a u gadożera i rybołowa jest nagi. Wszystkie orły charakteryzują się dość szerokimi skrzydłami umożliwiającymi im długotrwały lot szybowcowy z wykorzystaniem wznoszących prądów powietrznych. Dzięki temu bez wysiłku są w stanie przez długi czas utrzymać się w powietrzu wypatrując zdobyczy. W czasie szybowania lotki pierwszorzędowe w skrzydłach orłów są palczasto rozłożone. Takie ułożenie piór powoduje niwelowanie zawirowań i turbulencji, które mogłyby zakłócić przepływ powietrza i zmusić ptaki do korygowania lotu, a to wiąże się z dodatkowym wysiłkiem. W zależności od trybu życia skrzydła tych ptaków różnią się nieco między sobą. U bielika są najszersze, „deskowate”, natomiast znacznie węższe u rybołowa, który dzięki temu jest w stanie wykorzystywać silne prądy powietrzne występujące nad zbiornikami wodnymi. Wszystkie duże ptaki drapieżne charakteryzuje znakomity wzrok, a oczy skierowane bardziej do przodu niż u innych gatunków ptaków umożliwiają im widzenie przestrzenne. Takie osadzenie oczu nieco zawęża pole widzenia, ale umożliwia bardzo precy-

zyjne pochycenie ofiary. Do polowania służą orłom potężnie umięśnione nogi, którymi nie tylko przytrzymują zdobycz, ale także uśmiercają ją, przebijając długimi szponami. U rybołowa spód palców jest dodatkowo pokryty szorstkimi wyrostkami, pozwalającymi na pewne przytrzymywanie śliskich ryb. Dziób orłów, podobnie jak innych ptaków drapieżnych jest raczej krótki i silny, a jego ostre krawędzie stanowią świetne narzędzie do porcjowania pokarmu.

To co najbardziej odróżnia poszczególne gatunki od siebie to sposób zdobywania pokarmu. Pomimo podobnego, na pierwszy rzut oka, wyglądu i drapieżnego trybu życia orły stosują bardzo zróżnicowane techniki polowania. Również spektrum ich ofiar jest bardzo szerokie, gdyż sięgają od drobnych bezkręgowców aż do ssaków wielkości sarny lub młodego jelenia. Może trudno w to uwierzyć, ale ważący niewiele ponad 4 kilogramy orzeł przedni jest w stanie uśmiercić sarnę o masie ciała prawie 20 kg. Jeszcze większy podziw może budzić fakt, że taką ofiarę ptak jest w stanie przynieść do swojego gniazda. Orzeł ten jest niewątpliwie najsilniejszym skrzydlatym drapieżnikiem, a także prawdziwym rozbójnikiem. Jego ofiarą padają głównie ssaki i ptaki średniej wielkości – zające, kuropatwy, jeże, ale też kuny, młode lisy i wałęsające się koty. Jest na tyle sprawnym łowcą, że jest w stanie polować na takie ptaki jak gołąb grzywacz czy sójka. W okresie zimowym nie gardzi też padliną

Do góry, bracia, do góry,
gdzie orzeł, ptak białołpióry,
roztoczy nad nasze głowy
osłonę skrzydeł.

Do góry, bracia, do lotu,
do wyżyn, uniesień ducha,
pod gwiazdy, duchem wzwyż.
Patrzajcie, oto krzyż!

Bóg moich wywodów słucha.

Do góry, bracia, do góry.

Zapominajcie doli,
ściganej marą straszyleł.

Do góry, bracia, do góry,
gdzie orzeł, ptak białołpióry,
wolen krat, więzów, sیدهł,
roztoczy nad nasze głowy
osłonę szeroką skrzydeł.

Za chmury, bracia, do lotu,
do wyżyn, gdzie Bóg wszechwładny,
czoła podnieście i szpady

w przysiędze za Miłość wieczną,
za wierność niebieskiej nagrody,

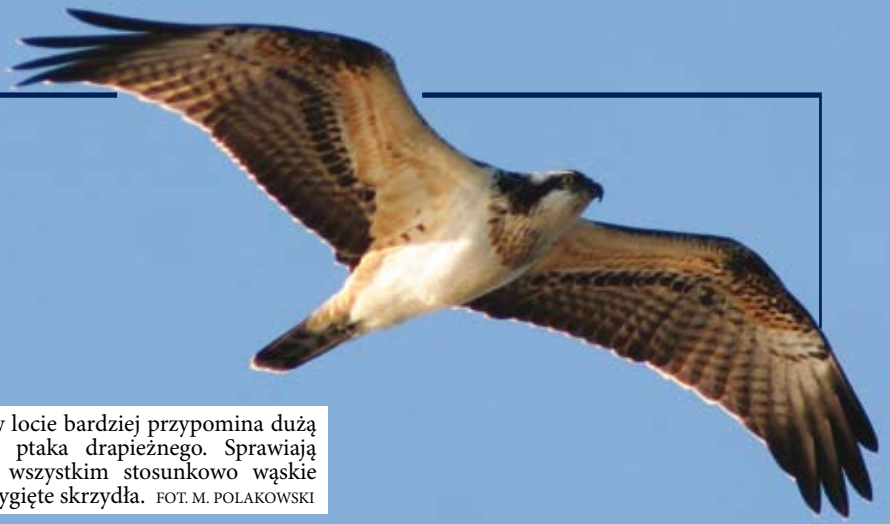
którą weźmiecie z zagłady
zła i niewoli, i nędzy,

w ciał wielkim zniszczeniu i skrusze,
ratując dusze, dźwigając dusze,

do góry, bracia, do góry,

gdzie orzeł, ptak białołpióry,
Polskę na skrzydłach ponosi.

Stanisław Wyspiański, „Wyzwolenie”

Rybołów w locie bardziej przypomina dużą mewę niż ptaka drapieżnego. Sprawiają to przede wszystkim stosunkowo wąskie i mocno wygięte skrzydła. FOT. M. POLAKOWSKI

zwierząt kopytnych. W Kazachstanie odpowiednio przyuczone orły przednie wykorzystywano nawet do polowania na wilki! Wprawdzie bielik jest wyraźnie większy od orła przedniego (duże samice mogą ważyć nawet 6 kg), jednak w jego diecie dominują ryby, które dosyć zręcznie łowi tuż spod powierzchni wody. Jego ofiarą padają jednak głównie osobniki chore lub osłabione. Bieliki też często polują na ptactwo wodne, atakując stada kaczek lub gęsi. Prawdziwa natura bielików ujawnia się jednak dopiero zimą, kiedy głównym ich pokarmem staje się padlina. W tym okresie ptaki te licznie ściągają do Puszczy Białowieskiej, gdzie podążają śladem wilczych watah. Dzięki swojej sile są w stanie odpędzić od resztek inne ptaki, chociaż działające grupowo kruki mogą bardzo uprzykrzyć bielikom życie. W naszej strefie klimatycznej bieliki pełnią rolę sępów, gdyż nawet w okresie letnim nie pogardzą niezbyt świeżym mięsem. Wydaje się więc, że większość resztek saren i jeleni znajdowanych na gniazdach bielików to raczej padlina. Jak sama nazwa wskazuje prawdziwym rybakiem wśród orłów jest jednak rybołów, który żywi się prawie wyłącznie żywymi rybami chwytanymi spod powierzchni wody.

Orzeł /.../ w różnych czasach i krajach używany jako emblemat symbolizujący siłę i szybkość. Rzymianie używali złotego orła w naturalnej, nie stylizowanej postaci jako znaku wojskowego legionów; wzorowali się na nich Francuzi w czasach cesarstwa. W XI w. w Bizancjum orzeł dwugłowy stał się znakiem dworu. Cesarz Henryk VI przyjął w końcu XII w. do herbu i insygniów władzy orła jednogłowego, który z czasem stał się godłem królestwa, a potem cesarstwa niemieckiego. Z Bizancjum orła dwugłowego przejęło cesarstwo austriackie, a także Wielkie Księstwo Moskiewskie, później cesarstwo rosyjskie; orła w herbie mają m.in. Polska, USA i Meksyk. Często przedstawiany jest w kształcie stylizowanym na orderach. W sztuce chrześcijańskiej orzeł jest emblematem św. Jana Ewangelisty, św. Augustyna i papieża Grzegorza I Wielkiego. /.../

Order Orła Białego – najwyższe odznaczenie Polski przedrozbiorowej, Księstwa Warszawskiego, Królestwa Kongresowego i Rzplitej 1921–1939, ustanowione przez Augusta II Mocnego w 1705 r. z dewizą *Pro fide, lege et rege* łac. („Za wiarę, prawo i króla”), zmienioną w 1921 r. na: „Za ojczyznę i naród”.

Kopaliński W. 1991. Słownik mitów i tradycji kultury. PIW.

Po II wojnie Order Orła Białego nadawany był tylko przez władze emigracyjne, choć oficjalnie w PRL nigdy nie został zniesiony. Mimo iż wymieniany był w wykazie orderów i odznaczeń PRL z racji nie przyznawania go skazany był na powolne zapomnienie. 26 października 1992 r. Order Orła Białego został restytuowany przez Sejm, a pierwszymi osobami, które go wówczas otrzymały byli papież Jan Paweł II i król Szwecji Karol XVI Gustaw.

ZRÓDŁO: <http://www.grawerapanasiuk.pl>

Aby odszukać zdobycz rybołowy penetrują wszelkiego rodzaju zbiorniki wodne, nierzadko zawisając wysoko nad lustrem wody i spadają jak kamień na upatrzoną ofiarę. Dzięki mocno zakrzywionym szponom pewnie chwytają zdobycz, którą następnie przenoszą w jakieś suchsze miejsce, aby dokończyć ucztę. Najmniejszym, ale też najzręczniejszym z orłów występującym na terenie Puszczy Białowieskiej jest orzełek włochaty. Rozpiętość skrzydeł tego ptaka sięga niewiele ponad metr. Dzięki niewielkim rozmiarom orzełek jest w stanie polować na różnego rodzaju ptaki leśne, takie jak drozdy, wilgi i dzięcioły, ale łączy również dużo ptaków zamieszkujących tereny otwarte (czajki i brodzie). Ekspertem w zupełnie innej dziedzinie jest gadożer, który specjalizuje się w łowieniu węży i jaszczurek. Dzięki nogom pokrytym grubymi łuskami i gęstemu upierzeniu na głowie ptaki te mogą polować również na żmije, które nie są w stanie osiągnąć ich swoim śmiercionośnym jadem. Kiedy nie ma wystarczającej ilości ich ulubionych ofiar gadożery łowią również drobne ssaki i ptaki.

KAROL ZUB

Zakład Badania Ssaków PAN w Białowieży

dokończenie w następnym numerze

Przypomnieć należy zasługi naszego czołowego ornitologa Władysława Taczanowskiego. Już w połowie XIX wieku podał on cały szereg faktów obalających opinie o „nadmiernej szkodliwości” ptaków drapieżnych. Wykazał wpływ odstrzału na bezprecedensowy spadek ich liczebności. Jego argumenty warto tu przytoczyć:

„...nie należy się kierować jedynie samymi tylko materialnymi względami: są bowiem inne, na które także powinniśmy zwracać uwagę; czyż bowiem nie sprawia już w nas rozkoszy widok pławiącego się w powietrzu orła lub kani albo też uderzającego w wodę rybołowa, i czyż rozkosz ta nie jest zdolna nagrodzić szkód, jakie te wspaniałe ptaki wyrządzają. Nie potrzeba na to być koniecznie naturalistą: każdy człowiek zastanawiający się nad pięknnością natury doskonale to rozumie i niechętnie pogląda na to, że się jej ciągle i uporczywie wyrzekamy”.

Mizera T. 2006. Bielik. Ptaki Polski 1: 12–15